

Dr. iur. **Viktorija Jarkina**
Zvērināta advokāte ZAB "Sorainen"

Covid-19 un tieslietas: Īsumā par visu

Gribas kā bērniņā aizvērt acis un atvērt, kad viss jau būs labi. Diemžēl šis brīnumlidzeklis šoreiz nestrādā. Atverot acis, mēs nevaram noliegt, ka Latvijā ir *de iure* un *de facto* ārkārtējā situācija.

De iure stāvokli apliecina Ministru kabineta 2020. gada 12. marta rīkojums Nr. 103 "Par ārkārtējās situācijas izsludināšanu", kas ir izdots uz likuma "Par ārkārtējo situāciju un izņēmuma stāvokli", Epidemioloģiskās drošības likuma un Civilās aizsardzības un katastrofu pārvaldīšanas likuma pamata. Nav apšaubāms, ka pat nejuristiem, vadoties kaut vai tikai no iepriekš minēto likumu nosaukumiem, jāsaprot, ka situācija ir nopietna un tai būs tikpat nopietnas sekas.

De facto situāciju apliecina straujš inficētu cilvēku skaita pieaugums un šī brīža problēma ar vakcīnas nesamību, starptautisko pasažieru pārvadājumu atcelšana, drošības prasības vīrusa izplatības mazināšanai, robežu slēgšana, darbinieku atļaušana un "brīvprātīgie piespiedu kārtas" atvaļinājumi, vairāku biznesa sektoru darba paralizēšana, reāli maksātspējas draudi vairākiem uzņēmumiem un citas lietas, kuras nevar nepamanīt. Pie pēdējām īpaši gribētos minēt arī cilvēku neizskaidrojumu tieksmi pēc griķiem un tualetes papīra, ko nevar uztvert bez humora. Pastāv arī daudz nopietnākas lietas, kā svarīgu preču – dezinfekcijas līdzekļu un medicīnisko masku – iztrūkums. Protams, ne izsmēlošu praktisko lietu sarakstu, ne visas iespējamās negatīvās sekas šobrīd nosaukt nevar. Turklāt Covid-19 un tā sekas nav tikai Latvijas problēma, bet visas pasaules mēroga problēma, kas var attīstīties, iespējams, pavisam neprognozējamos scenārijos.

Pilnīgi pamatoti ir uzskatīt, ka Covid-19 un tā sekas kopsakarā ar ārkārtējo situāciju Latvijā skars daudzas jomas, uzņēmumus un cilvēkus. Diemžēl lielāko daļu tas skars vairāk negatīvā nekā pozitīvā nozīmē. Neapšaubāmi, ka būs arī negatīva ietekme uz valsts budžetu un ekonomiku. Tikai negatīva vai pilnīgi graužoša, par to varēs spriest attiecīgo nozaru eksperti.

Pievērsoties tiesiskajiem jautājumiem, kuri varētu tikt skarti visvairāk, īpaši jāatzīmē šādas jomas: darba tiesības, datu aizsardzība un privātums, patērētāju tiesību aizsardzība, līguma izpildes grūtības vai neiespējamība, maksātspējas tiesības, valsts atbalsts un publiskie iepirkumi ārkārtējās situācijas apstākļos. Īsumā gribētos izteikties vismaz par dažiem no minētajiem jautājumiem, cerot, ka kādam šī informācija varētu būt noderīga.

Darba tiesības

Visradikālākais, ko varēs sagaidīt darbinieki no Covid-19 radītās situācijas, ir darba attiecību izbeigšana. Šeit galvenokārt varēs runāt par uzteikumu, kas būs balstīts uz darbinieku skaita samazināšanu, nepastāvot iespējai nodarbināt darbinieku citā darbā tai pašā vai citā uzņēmumā. Tomēr pastāv arī daudz mazāk radikāli risinājumi, kurus konkrētajā situācija atkarībā no sava finansiālā stāvokļa un godprātības varētu izmantot darba devējs. Tādi kā apmaksāts atvaļinājums vai bezalgas atvaļinājums. Apmaksāts atvaļinājums ir iespējams, ja persona nav uz slimības lapas un, piemēram, nepastāv attālināta darba iespēja. Tomēr darba devējam jāatceras, ka šajā gadījumā darbiniekam jāmaksā pilnā apmērā. Tāpat tas radīs papildu apmaksāto atvaļinājumu, izņemot, ja darbinieks brīvprātīgi nepiekrīt izmantot ikgadējo apmaksāto atvaļinājumu. Tāpat jānorāda, ka ikgadējo apmaksāto atvaļinājumu varēs izmantot ārpus sastādītā atvaļinājumu grafika tikai tad, ja darba devējs un darbinieks par to vienojas. Citiem vārdiem runājot, darba devējs nedrīkst piespiest darbinieku izmantot savu ikgadējo apmaksāto atvaļinājumu pašizolācijas periodā. Attiecībā uz bezalgas atvaļinājumu, ko droši vien mēģinās piedāvāt vairāki darba devēji, jānorāda, ka darba devējam nav tiesību pieprasīt, lai darbinieks ņem neapmaksātu bezalgas atvaļinājumu.

Datu aizsardzība un darbinieku privātums

Var redzēt, ka situācija ar inficēto personu atklāšanu Latvijā nav viennozīmīga. Daži grib zināt "savus varoņus", kas baudījuši dzīvi ārzemēs vai neievērojuši pašizolēšanās prasības pēc ārvalstu ceļojumiem, neskatoties uz visām drošības prasībām, daži vienkārši grib būt droši par sevi un saviem tuviniekiem. Ja informācijas atklāšana būs valsts lēmums, tad tam būs arī savs īpašs regulējums. Darba devējiem savukārt jāatceras, ka, pieprasot informāciju no darbiniekiem, nedrīkst uzdot nepienācīgus jautājumus. Ja darbinieks ir informējis darba devēju, ka viņam/viņai ir Covid-19, darba devējam ir pienākums nepublicēt informāciju, ka konkrēts darbinieks ir inficēts. Tā vietā darba devējs var un konkrētajā situācijā arī vajag informēt citus darbiniekus, ka darba vietā ir inficēta persona. Protams, ka darba devējs arī nedrīkst pieļaut, ka inficētā persona ierodas darbā. Savukārt pašiem darbiniekiem jāatturas no darbībām, kas var radīt kaitējumu citas personas dzīvībai vai veselībai. Ja darbinieks ir ceļojis uz riska zonu vai ir apstiprināts, ka viņš ir inficēts, darbiniekam ir pienākums ievērot divu nedēļu karantīnu, protams, ja nav pamata palikt mājās vai ārstniecības iestādē arī ilgāk.

Patērētāju aizsardzība

Pēc valsti izsludinātā ārkārtas stāvokļa jau 12. marta vakarā cilvēki steidzās uz veikaliem iegādāties pārtiku un

pirmās nepieciešamības preces. Palielinoties pieprasījumam, cena pieaug. Tomēr, redzot veikalā medicīniskās sejas maskas par 49,99 eiro, kas iepriekš aptiekā bija nopērkamas par nepilniem 15 eiro, rodas jautājums, cik šādas cenas pieaugums ir likumīgs un godprātīgs. Neapšaubāmi, papildus pieprasījuma pieaugumam cenas var ietekmēt dažādi faktori, piemēram, izejvielu izmaksas un ražotāju vai piegādātāju noteiktās cenu izmaiņas. Tomēr cik no likuma viedokļa ir pamatoti iedzīvoties uz pirmās nepieciešamības precēm, vairākas reizēs palielinot preču cenu? Vai šeit mēs varētu runāt par patērētāju tiesību pārkāpumu un negodīgu komercpraksi? Autore, īsumā apskatot šo jautājumu no likumu regulējuma puses, konstatē, ka cenu palielināšana (pat vairākās reizēs) uz pieprasītām precēm pats par sevi nav nekāds likuma pārkāpums. Protams, šeit netiek runāts par dominējošā stāvokļa ļaunprātīgu izmantošanu vai citiem konkurences tiesību pārkāpumiem.

Tomēr, lai cīnītos ar šādiem gadījumiem, kad tiek negodprātīgi celtas cenas, Krīzes vadības padome negodprātīgu komersantu kontrolēšanai uzdeva uzraugošajām iestādēm veikt pirmās nepieciešamības preču cenu monitoringu un nepieciešamības gadījumā vērsties pret negodprātīgajiem komersantiem. Tāpat Ekonomikas ministrija uzrauga, vai nav konstatējami negodīgas komercprakses gadījumi, un aicina patērētājus būt modriem un aizdomu gadījumā, pamanot nepamatotu cenu paaugstināšanu precēm, ziņot Patērētāju tiesību aizsardzības centram. Diemžēl pagaidām autore isti nesaprot, ko varēs darīt atbildīgās iestādes cīņā ar negodprātīgiem komersantiem, ja likumi neregulē negodprātīgu cenu celšanu. Tāpēc jācer uz komersantu godprātību.

Nepārvarama vara un līgumu izpilde

Ārkārtējā stāvokļa izsludināšana, piemērotie ierobežojumi un vīrusa izplatīšana var tikt uzskatīti par nepārvaramas varas apstākļiem, ja līguma saistību izpildi šie apstākļi objektīvi ietekmē, padarot līguma izpildi šo apstākļu dēļ par neiespējamu. Tomēr lielāka uzmanība pievēršama faktiskajam stāvoklim, nevis ārkārtējās situācijas izsludināšanas faktam pašam par sevi. Tāpat jānorāda, ka, ja līguma puses iekļauj ārkārtējās situācijas izsludināšanu starp nepārvaramās varas apstākļiem, tad šāda atruna būs automātiski saistoša.

Svarīgi atzīmēt, ka nepārvaramas varas atzīšana nerada automātisku pamatu, kas atbrīvo no līguma saistībām, kā arī nav automātisks pamats līguma izbeigšanai. Pusei, kas nespēj izpildīt vai nav izpildījusi savas līgumiskās saistības nepārvaramas varas dēļ, tas būtu jāpamato, kā arī jāpieprasa izziņa no kompetentās iestādes. Latvijā tā ir Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kamera.

Protams, ja līguma noteikumi paredz citu nepārvaramas varas un to seku regulējumu, tad attiecīgi ir jāpiemēro līgums. Ja savukārt līgumā nav speciālu noteikumu par līguma izbeigšanu nepārvaramas varas dēļ, tad nepārvaramas varas apstākļu iestāšanās tikai pagarina līguma izpildes termiņu. Tomēr puse var mēģināt pierādīt, ka tā vairs nav ieinteresēta līguma izpildē – un pieprasīt līguma izbeigšanu uz šī pamata.

Attiecībā uz nepārvaramas varas radīto zaudējumu atlīdzināšanu, iestājoties nepārvaramas varas apstākļiem, zaudējumi nav atlīdzināmi. Protams, arī šeit līgums var paredzēt citus nosacījumus, kas būtu jāievēro līgumslēdzējiem.

Valsts atbalsts

Patlaban ciešā sadarbībā ar valdības sociālajiem partneriem tiek strādāts pie vairākiem valsts atbalsta instrumentiem, starp kuriem ir: kredītu garantijas, lai uzņēmumam, kas sastapies ar īslaicīgām naudas plūsmas problēmām, līdz situācijas atrisināšanai būtu iespēja atlikt pamatsummas maksājumu. Šādu atbalsta programmu nodrošinās attīstības finanšu institūcija "Altum"; atlikti nodokļu maksājumi; likviditātes un kapitāla rezervju veidošanas un uzturēšanas prasību atvieglojums bankām; atbalsts nepieciešamības gadījumā varētu tikt sniegts arī "Air Baltic".

Vismaz pagaidām iniciatīva ir piešķirt valsts atbalstu tikai konkrētām nozarēm, kas visvairāk ir cietušas no Covid-19. Autore nespriedis par to, cik tas ir pārdomāti, pamatoti un samērīgi, jo no Covid-19 cietīs daudz vairāk nozaru nekā tās, kuras valdība ir norādījusi.

Valsts atbalsta piešķiršanas gadījumā atsevišķi būtu jāizvērtē arī tā atbilstība ES tiesību aktu prasībām.

Publiskie iepirkumi

Attiecībā uz publiskiem iepirkumiem un no tiem izrietošajām tiesiskajām sekām, situācija ar Covid-19 un ārkārtējo stāvokli Latvijā var ietekmēt kā esošās līgumsaistības, tā arī iespējamās nākotnes līgumsaistības un publiskos iepirkumus kopumā. Esošās līgumsaistības tas var ietekmēt no līguma izpildes iespējamības puses kontekstā ar nepārvaramas varas apstākļiem.

Savukārt runājot par pasūtītāju iespējām atkāpties no Publisko iepirkuma likuma prasībām, jāsecina, ka pati par sevi esošā ārkārtējā situācija valstī galvenokārt nav par pamatu, lai atkāptos no publisko iepirkumu noteikumiem, nerīkojot konkursu. Visi Publiskā iepirkuma likuma ierobežojumi ir noteikti likuma 3. pantā. Tomēr nav izslēdzams, ka atsevišķos gadījumos varētu runāt par sarunu procedūru piemērošanu.

Noslēgumam

Rezumējot rakstīto, jāsecina, ka arī šajā situācijā ir svarīgi nepakļauties panikai, ievērot drošības prasības, kā arī nodrošināt, lai ārkārtējā situācija netiktu izmantota negodprātīgi, kas ir attiecināms kā uz privāto, tā arī valsts sektoru. Tomēr nevar neatzīmēt vairākas augsti vērtējamas valdības iniciatīvas situācijas normalizēšanā un atbalsta sniegšanā uzņēmumiem un iedzīvotājiem. Ļoti interesanti ir arī sagaidīt "dikstāves reglamentu" un saprast tā juridisko un faktisko dabu. ■